

ANALIZA MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA

Miroslav Đorđević*

Sažetak: Regionalne razlike su se značajno uvećale na prostoru zemalja Zapadnog Balkana. Brojni uzorci (faktori) doveli su do ovih regionalnih disproporcija. Ta tendencija širenja regionalnih razlika se i dalje znatno uvećava i postaje kočnica bržeg i skladnijeg privrednog razvoja većeg broja zemalja Zapadnog Balkana. Trebalo bi da svaka država problem regionalnih razlika kompleksno sagleda, da mu da odgovarajući značaj i da ga postupno rešava, imajući u vidu da bez ekonomske ravnopravnosti nema ni socijalne, a ni nacionalne ravnopravnosti. Takođe je neophodno sačiniti strategiju regionalnog razvoja koja bi se bazirala na međuregionalnoj podeli rada i na međuregionalnoj integraciji.

Ključne reči: regionalni razvoj, disproporcije, integracija, strategija, međuregionalna saradnja

Abstract: Regional differences expanded notably on territory of countries of West Balkan. Numerous causes (factors) brought to these regional disproportions. That tendency of expansion of regional differences still considerably expands and becomes an inspection mechanism of faster and more harmonious economic development of larger number of countries of West Balkan. Every country ought to perceive complex problems of regional differences, to give it appropriate importance and to solve it gradually, having in mind that without economic equality there are neither social nor national equality. Also it is necessary to constitute strategy of regional development which ought to be based on regional division of labor and regional integration.

Key words: regional development, disproportions, integration, strategy, regional cooperation.

Osnovni makroekonomski pokazatelji

Privredna kretanja u proteklom periodu sa izrazito negativnim posledicama ukazuju na krupne probleme sa kojima su suočene gotovo sve zemlje (privrede) Zapadnog Balkana. „Problemi regionalnog razvoja poslednjih godina ‘utopili’ su se u opštu ekonomsku krizu u većem broju zemalja i potisnuti su u drugi plan.”¹ U početnom periodu tranzicije uporedo sa raspadom SFR Jugoslavije, institucije i mehanizmi za regulaciju regionalnog razvoja u tim novoformiranim zemljama su prilično demontirani.

Da bi slika stanja pojedinih privreda bila jasnija, prikazaćemo osnovne makroekonomske indikatore i na bazi tih indikatora izvršiti određena poređenja.

Tabela 1: Osnovni makroekonomski indikatori Zapadnog Balkana

Parametar	Stopa rasta BDP		BDP per capita (u \$)		Nezaposlenost		Indeks potrošačkih cena	
	2005.	2006.	2005.	2006.	2005.	2006.	2005.	2006.
Bugarska	5,5	6,0	3.453	na	10,1	na	5,0	3,0
Makedonija	4,0	4,0	2.850	na	36,5	na	0,1	3,4

* Prof. dr Miroslav Đorđević, Ekonomski fakultet Kragujevac

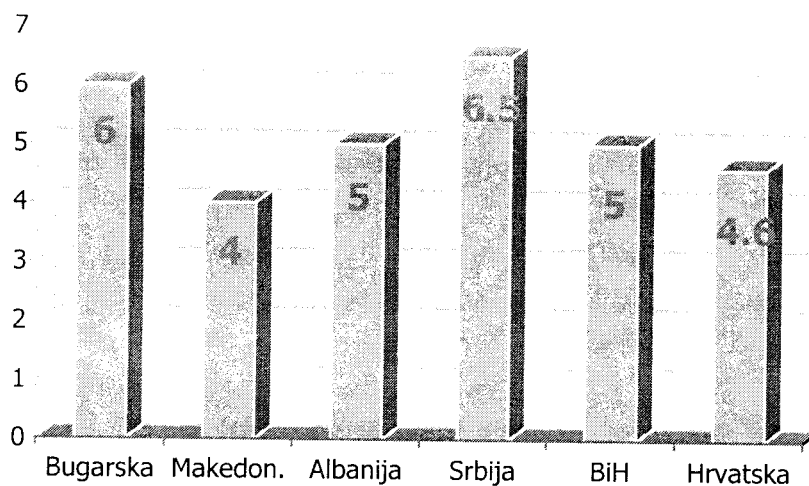
¹ Prof. dr Ilija Rosić, redaktor monografije *Strategija regionalnog razvoja Srbije*, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2004. god., str. 11.

Albanija	5,5	5,0	2.730	na	14,7	15,3	2,3	2,3
Srbija	6,3	6,5	3.234	na	31,7	na	17,2	13,0
BiH	5,8	5,0	2.425	na	44,5	na	2,1	8,5
Hrvatska	4,3	4,6	8.674	na	12,3	na	3,3	3,5

Parametar	Trgovinski bilans (u mil. \$)		Neto strane direktne investicije (mil. \$)		Bruto zarade (%)	
	2005.	2006.	2005.	2006.	2005.	2006.
Bugarska	-5.399	-6.504	2.298	3.000	4,3	na
Makedonija	-1.052	-1.100	97	300	3,8	5,2
Albanija	-1.868	-2.160	265	350	7,3	na
Srbija	-5.563	-6.000	1.481	3.500	24,1	na
BiH	-3.123	-3.107	300	570	na	na
Hrvatska	-9.296	-10.49	1.509	2.825	4,4	na

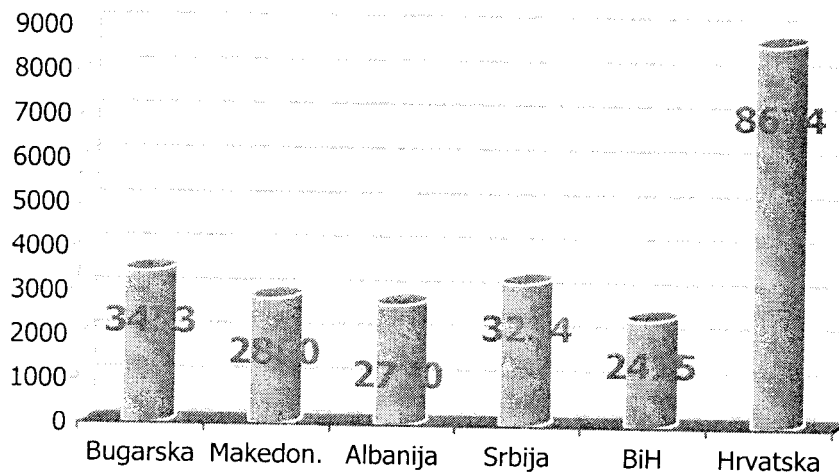
Izvor: EBRD Transition Report 2006.

Analizirajući osnovne indikatore u prethodno datim tabelama, može se jasno uočiti nivo razvijenosti pojedinih zemalja na prostoru Zapadnog Balkana.

Grafikon 1: Stopa rasta BDP zemalja Zapadnog Balkana u 2006. god.

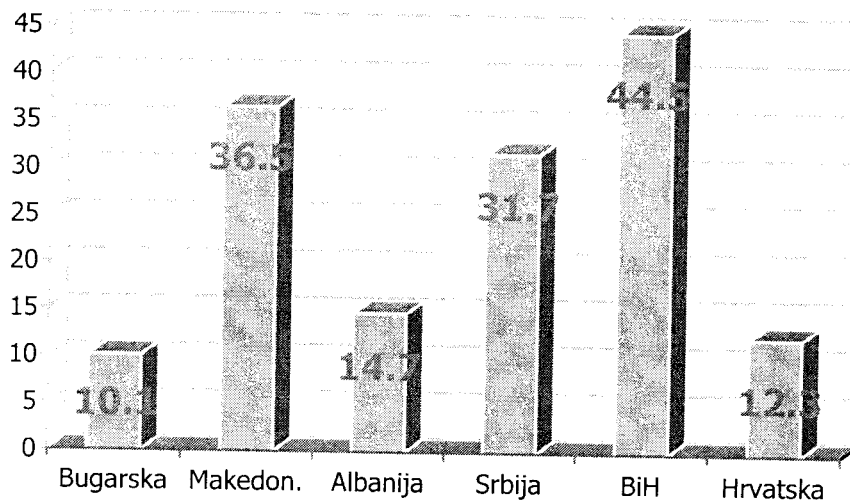
Na prethodno datom grafikonu sasvim jasno se može uočiti da je stopa rasta bruto društvenog proizvoda najmanja u Makedoniji, što govori o niskom nivou privredne razvijenosti te zemlje.

Grafikon 2: BDP per capita zemalja Zapadnog Balkana u 2005. god.

Bruto društveni proizvod per kapita izražen u dolarima u 2005. godini je najniži u Bosni i Hercegovini, Albaniji i Makedoniji. Poređenja radi, može se uočiti da Hrvatska ima bruto društveni proizvod 4 puta veći od Bosne i Hercegovine, što ukazuje da je Hrvatska u prethodnom periodu imala jedan brži i propulzivniji privredni rast i razvoj.

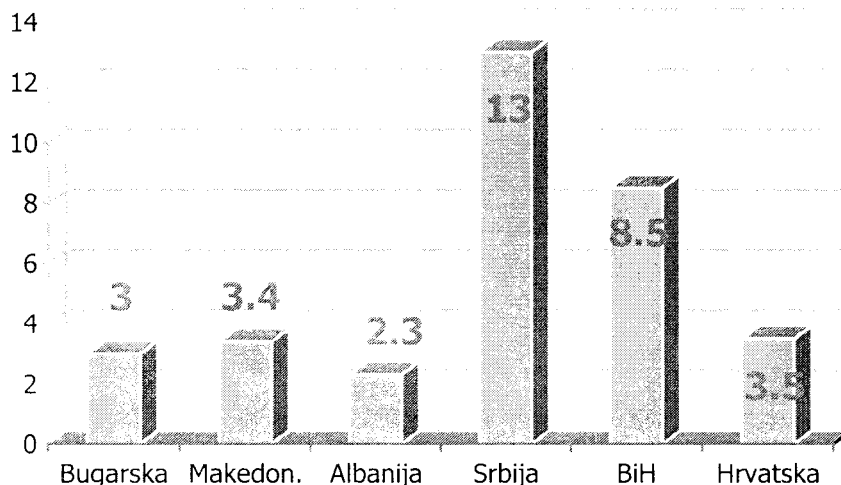
Da su Bosna i Hercegovina i Makedonija na samom začelju privredne razvijenosti, pokazuje i sledeći grafik:

Grafikon 3: Nezaposlenost u zemljama Zapadnog Balkana u 2005. god.

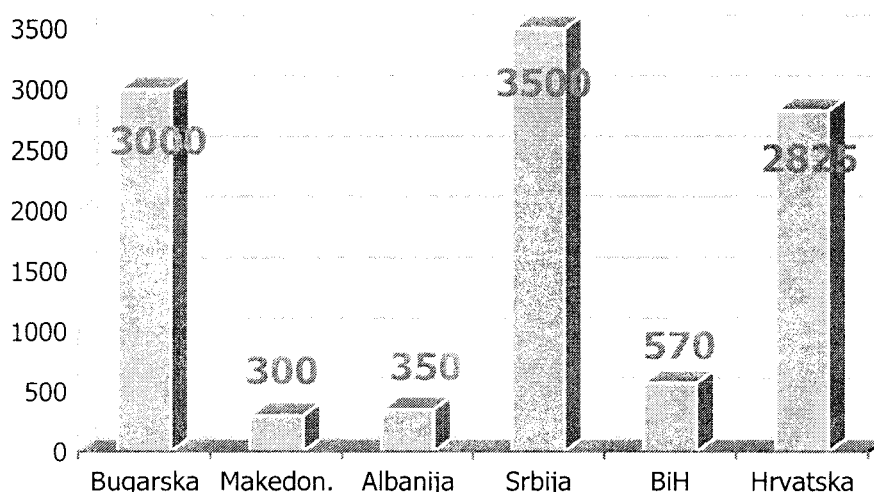
Stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini 2005. godine iznosila je 44,5%, a u Makedoniji 36,5%. Na trećem mestu po visini stope nezaposlenosti nalazi se Srbija sa 31,7%. Stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini je oko 9 puta veća od tolerantne, a u Makedoniji oko 7 puta veća od tolerantne.

Međutim, što se tiče indeksa potrošačkih cena, Srbija je na prvom mestu, što se može uočiti na narednom grafiku:

Grafikon 4: Indeks potrošačkih cena u zemljama Zapadnog Balkana 2006. god.

I pored velikih napora koje Srbija čini da ublaži inflatorne tendencije, s pravom se može konstatovati da indeks potrošačkih cena u Srbiji u 2006. godini iznosio 13, što je 4 puta veće od Bugarske ili Hrvatske.

Grafikon 5: Neto strane direktne investicije u milijardama dolara u 2006. godini

Analizirajući strane direktne investicije u 2006. godini može se jasno uočiti da Srbija tu prednjači. Sa iznosom od 3,5 mlrd dolara, Srbija zauzima prvo mesto. Strane direktne investicije u Srbiji, u posmatranoj godini, su 11 puta veće nego u Makedoniji ili Albaniji.

Zanimljiva su poređenja nekih indikatora turizma i ugostiteljstva na prostoru Balkana. Imajući u vidu da su turizam i ugostiteljstvo grane koje pripadaju tercijskom sektoru, a razvoj tercijskog sektora ima za pretpostavku razvoj primarnog i sekundarnog sektora.

Tabela 2: Neki indikatori turizma i ugostiteljstva na prostoru balkanskih zemalja

Zemlja	Broj ležaja 2003. g.	Broj turista 2003. g.
Srbija	7,0	0,8
Hrvatska	13,1	9,4
Makedonija	5,1	0,8

Federacija BiH	0,3	0,3
Bugarska	0,7	9,8
Rumunija	12,8	10,1
Albanija	0,5	0,2
Grčka	35,5	36,5
Turska	19,0	32,2
Balkan - ukupno	100,0	100,0

Izvor: Program razvoja turizma opštine Vrnjačka Banja, RZR, Beograd, 2004. godine, str. 12

Iz gornje tabele vidimo da su Grčka i Turska po broju turista i po broju ležaja ubedljivo na prvom mestu. Hrvatska je tek na trećem mestu, iako jedna od vodećih turističkih zemalja na prostorima Zapadnog Balkana. Na samom začelju se nalaze Albanija, Bosna i Hercegovina i Makedonija.

Dati podaci u prethodnim tabelama i graficima, vrlo indikativno ukazuju da postoje velike razlike u stepenu razvijenosti između pojedinih zemalja na prostoru Zapadnog Balkana, kao i to da se pojedine privrede nalaze u kolapsu.

Na bazi mnogih regionalnih analiza privrednog razvoja, možemo doći do nekoliko opštih stavova:

- regionalne razlike koje su postojale u bivšoj Jugoslaviji, kao i na prostoru zemalja Zapadnog Balkana, i dalje se povećavaju;
- postoje brojni faktori koji su doveli do povećanja regionalnih razlika.

Uzroci širenja regionalnih razlika

1) Jedan od osnovnih uzroka regionalnih razlika jeste mali obim i jednostrana struktura investicija u nerazvijenim regionima. Mali obim investicija, determinisao je jednostranu strukturu investicija u prethodnom periodu. Najveći deo investicija, odlazio je na razvoj sirovinske industrije, bazičnih grana i osnovnih elemenata infrastrukture i eksterne ekonomije. S druge strane, investicije u razvijene regione nisu imale karakter jednostranog ulaganja. Najvećim delom bile su usmerene u prerađivačke kapacitete koji, po svojoj prirodi imaju niži kapitalni koeficijent odnosno višu efektivnost. I dok su efekti investicija na društveni proizvod, privrednu strukturu uopšte i zaposlenost, bili ograničeni u nerazvijenim područjima, efekti razuđene industrije razvijenih regiona imali su multiplikativna dejstva, direktno ili preko porasta dohotka i zaposlenosti, za čitavu privrednu strukturu svojih područja.

2) Jedan od uzroka širenja regionalnih razlika jeste i nepovoljna struktura industrijske proizvodnje. Na primer u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i nekim drugim, manje razvijenim privredama, primarne faze proizvodnje učestvuju sa oko 75%, a više faze proizvodnje sa 25%. Za razliku od njih, u razvijenim regionima je došlo do značajne diversifikacije proizvodne strukture. Ekspanzija prerađivačke industrije u razvijenim regionima povećala je strukturne neusklađenosti u pojedinim privredama, ali je u razvijenim područjima imala za efekat natprosečan rast dohotka i zaposlenosti.

Prerađivački kapaciteti u nerazvijenim regionima ne da su samo vrlo skromni nego su i preterano vezani za tradicionalne grane čiji su efekti vrlo ograničeni.

Sama činjenica da su prerađivački kapaciteti mahom locirani u razvijenim regionima, ujedno govori o "ogoljenosti" bazične industrije u nerazvijenim regionima. Imajući u vidu ovo prethodno, s pravom se može konstatovati da se regionalni razvoj nije zasnovao na racionalnoj teritorijalnoj podeli rada i optimalnom iskorišćavanju komparativnih prednosti regiona.

3) Jedan od uzroka, na koji je svojevremeno ukazivao prof. Ilija Rosić u mnogim svojim radovima, jeste i taj što je u dosadašnjem regionalnom razvoju zemalja bivše Jugoslavije izostao kompleksan gransko-regionalni

pristup koji bi se bazirao na regionalnoj teritorijalnoj podeli rada i pravilno izabranoj specijalizaciji regiona na bazi komparativnih prednosti svakog područja. U regionalnom razvoju tih zemalja vrlo često se zaboravljalo, da granski i regionalni pristup čine jedinstvo, i davan je prioritet granskom pristupu u jednom dužem vremenskom periodu.

4) Jedan od razloga povećanja regionalnih razlika možemo tražiti i u mehanizmu tržišta, koji je u neravnomernom odnosu snaga pogodovao razvijenim regionima, samim tim što se vršilo prelivanje dohotka putem tržišnog mehanizma na štetu nerazvijenih.

Prelivanje dohotka u korist razvijenih regiona omogućeno je režimom cena. Analiza, koju je svojevremeno izvršio Ekonomski institut u Beogradu to je pokazala. Naime, od ukupne proizvodnje na nivou bivše Jugoslavije, 57% predstavljaju proizvodi kojima se cene slobodno formiraju na tržištu, a 43% su bili proizvodi obuhvaćeni kontrolisanim cenama. U okviru toga, nerazvijeni regioni u celini su imali znatno veći procenat kontrolisanih cena od proseka, dok se Slovenija, a naročito Hrvatska, nalazila ispod jugoslovenskog proseka. Uz sve to treba istaći da se slobodne cene mogu slobodno formirati na osnovu tržišnih zakonitosti dok kontrolisane to ne mogu.

5) Dispariteti cene između industrijskih i poljoprivrednih proizvoda, u okviru industrijskih proizvoda, između proizvoda viših faza prerade i finalnih proizvoda, sa jedne strane, i proizvoda nižih faza prerade sa druge strane, doveli su takođe do prelivanja dohotka.

Poljoprivredni proizvodi i proizvodi niže faze prerade bili su potcenjeni, dok su industrijski proizvodi više faze prerade imali znatno višu cenu. Polazeći od strukture proizvodnje po regionima, nije teško zaključiti da se i na ovaj način vršilo prelivanje dohotka u korist razvijenih regiona u jednom dužem ranijem periodu i uvećavale regionalne razlike koje su ostavile velike posledice na brojne privrede na prostoru Zapadnog Balkana.

6) Na prelivanje dohotka u korist razvijenih regiona uticali su i neki elementi carinske zaštite. Naime, proizvodi više faze prerade su većim delom obuhvaćeni carinskom zaštitom u odnosu na ostale proizvode. To omogućava razvoj razvijenim regionima, u čijoj strukturi proizvodnje ovi proizvodi učestvuju najvećim delom, da formiraju veće cene tih proizvoda i da se na taj način deo novostvorene vrednosti iz drugih grana i oblasti proizvodnje prelije u grane sa carinskom zaštitom.

7) Razmatrajući uzroke koji su doveli do povećanja razlika u stepenu razvijenosti razvijenih i nerazvijenih regiona na prostoru bivše Jugoslavije, a sada u velikom broju zemalja Zapadnog Balkana, svojevremeno je akademik K. Miljovski ukazivao na različit odnos snaga.² Uporno se odbijalo da se prizna postojanje ovog faktora, a on je ipak dejstvovao kontinuirano. Odnos snaga do danas je bio takav da je moralo da se odstupi od principa bržeg razvoja nerazvijenih regiona u korist prakse koja je favorizovala brži razvoj razvijenih regiona. Konflikt između proklamovanih društvenih ciljeva i društvene prakse, u skrivenoj formi se ispoljavao kroz delovanje odnosa snaga.³

8) Sa aspekta međuregionalnih odnosa neki činioци usporavanja razvoja nerazvijenih područja bili su u velikoj meri zanemareni ili potcenjeni, iako su od velikog značaja. To se pre svega odnosi na izuzetan uticaj demografskog činioца koji se retko pominjao i to sa mnogo ustručavanja, uprkos tome što je na više načina otežavao razvoj nerazvijenih. Ovi su imali relativno veće kontigente nezaposlene i nedovoljno zaposlene radne snage, nižu relativnu zaposlenost i osetno višu stopu prirodnog priraštaja stanovništva, nego razvijena područja.

Imajući u vidu prethodno pomenute uzroke može se zaključiti da postoje brojni faktori koji su doveli do daljeg širenja regionalnih razlika, kako u okviru zemalja Zapadnog Balkana tako u okviru i svake zemlje ponaosob. Tako uvećane regionalne razlike sigurno predstavljaju kočnicu jednog bržeg privrednog rasta i razvoja, svake zemlje na prostoru Zapadnog Balkana, kao i kočnicu jedne brže privredne integracije na tim prostorima.

² Dr Kosta Mihajlović, *Ekonomska stvarnost Jugoslavije*, Aktuelne teme, Ekonomika, Beograd, 1971, str. 155

³ Dr Ilija Rosić, *Aktuelni problemi privrednog razvoja*, S. Marković, Beograd, str. 228

Potrebe i mogućnosti sužavanja regionalnih razlika

Svaka privreda (zemlja) ima obavezu da problem regionalnih razlika kompleksno sagleda, da mu da odgovarajući značaj i da ga postupno rešava, imajući u vidu da bez ekonomske ravnopravnosti nema ni socijalne, a ni nacionalne ravnopravnosti.

Ako se kao jedan od ciljeva u privrednom razvoju posmatranih zemalja ističe povećanje efikasnosti proizvodnje, onda treba iskoristiti značajne mogućnosti koje postoje za povećanje efikasnosti proizvodnje u okviru nerazvijenih regiona. Otuda se javlja potreba za postepeno formiranje razgranatije strukture proizvodnje, brži razvoj malih i srednjih preduzeća sa većom orijentacijom na prerađivačke grane koje imaju niži kapitalni koeficijent, čime bi se podigao i opšti nivo efikasnosti proizvodnje te privrede.

Treba imati u vidu i to da su sirovinski i drugi potencijali u nerazvijenim regionima nedovoljno iskorišćeni, što je pored ostalog imalo za posledicu strukturnu neusklađenost između bazičnih i prerađivačkih grana na nivou čitave bivše jugoslovenske privrede. Zbog strukturnih poremećaja, polovično su se koristili prerađivački kapaciteti što je uslovalo veliku neracionalnost kapitala. Sama ta činjenica ukazuje na potrebu punijeg korišćenja komparativnih prednosti nerazvijenih regiona, s obzirom na to da su nerazvijeni regioni glavni proizvođači sirovina.

Na današnjem nivou nerazvijenosti jednog broja zemalja postoje ne samo uslovi, već i urgentna ekonomska potreba za smanjivanjem postojećih ekonomskih razlika. Među povoljnijim uslovima valja pomenuti porast stranih direktnih investicija, razvoj malih i srednjih preduzeća, diversifikaciju privrede i smanjivanje stope priraštaja stanovništva u nerazvijenim područjima.

Mali obim investicija i njihova jednostrana struktura uzrokovali su veliku nezaposlenost u nerazvijenim regionima. Imajući u vidu neosporan značaj koji ima rešavanje problema nezaposlenosti, brži i svestraniji privredni razvoj nerazvijenih područja se ne postavlja samo kao potreba - on sve više mora imati karakter nužnosti svih zemalja Zapadnog Balkana.

Kod navođenja razloga koji ukazuju na neophodnost potrebe sužavanja regionalnih razlika, svakako da značajno mesto ima činjenica da gotovo u svim zemljama Zapadnog Balkana postoji višenacionalni sastav stanovništva. U zemlji sa višenacionalnim sastavom posledice velikih regionalnih razlika postaju teže jer, pored ekonomskog aspekta, regionalne razlike moraju da se posmatraju i u okviru socijalno-političkog i nacionalnog aspekta. Samim tim, to problem regionalnih razlika čini osetljivijim i predstavlja razlog više za promenu dosadašnje tendencije povećanja regionalnih razlika.

Pored prethodno istaknutih potreba neophodno je ukazati i na neke neophodne mogućnosti bržeg razvoja nerazvijenih regiona i sužavanja regionalnih razlika:

1) Najveći deo rudnog i energetske bogatstva koncentrisan je u nerazvijenim područjima. To je značajna komparativna prednost u odnosu na razvijene regione i pruža mogućnost nerazvijenim područjima za brži ekonomski rast, uklanjanje jednostrane strukture proizvodnje i postepeno sužavanje regionalnih razlika.

2) Smanjenje stope prirodnog priraštaja stanovništva, povećanje kvalifikacione strukture i obrazovnog nivoa stanovništva, javljaju se takođe kao značajna pretpostavka bržem privrednom razvoju nerazvijenih područja. Nedovoljno razvijena područja danas doživljavaju ne samo materijalni progres nego i brz socijalni i kulturni razvoj.

3) Što se tiče sadržine politike regionalnog razvoja, svaka zemlja mora imati pre svega jasno određene ciljeve. Postojeću diferencijaciju neophodno je određenije sagledati i to ne samo između pojedinih regiona već i unutar njihovih okvira. Na taj način bi se utvrdilo gde nerazvijenost realno postoji i u kojoj meri postoji. Ovakav pristup dopušta da se u ostvarivanju regionalnog razvoja integrišu unutrašnjoregionalni i međuregionalni razvoj i da se određenijim sagledavanjem gde je nerazvijenost locirana da naročiti podsticaj najsiromašnijima.

Politika ravnomernijeg regionalnog razvoja je i moguća i ekonomski neophodna, moguća, zato što su se stekli uslovi da nerazvijeni na temelju dostignutog nivoa razvijenosti proizvodnih snaga i društvenog proizvoda po stanovniku, postignu višu stopu rasta i time smanje relativne distance prema razvijenim.

4) Ovakva očekivanja se zasnivaju na povećanju efikasnosti privređivanja, novim modalitetima finansiranja (strane direktne investicije), boljem izboru investicionih objekata, relativno bržem razvoju prerađivačke industrije, bržim razvojem malih i srednjih preduzeća i dodatnim sredstvima iz razvijenih područja radi povećanja proizvodnje energije i sirovina. No, očekivanja o sužavanju razlika biće uzaludna ako ne budu podržana politikom regionalnog razvoja, podstičući efekte širenja između i unutar zemalja na prostoru Zapadnog Balkana.

Po mišljenju profesora K. Mihajlovića,⁴ međuregionalna podela rada i integracija čine dva kamena temeljca strategije regionalnog razvoja. Ta podela ne mora biti jedino na granskoj osnovi. Ukoliko bi se na taj način izvršila racionalna teritorijalna podela rada, otpali bi mnogi savremeni problemi koji su prisutni u svim zemljama Zapadnog Balkana. Time bi se izbeglo dupliranje i multipliciranje istih proizvodnih kapaciteta, dok bi zatvaranje tržišta pojedinih regiona izgubilo ekonomsku svrhu.

Što se tiče integracije privrede ona je u velikom vremenskom zakašnjenju, pa je stoga neophodno da se ona maksimalno ubrza. Efekti integracije su ogromni, kako za nerazvijene tako i za razvijene. Proširenje međusobne saradnje između regiona uslovljava međusobno podsticanje materijalne proizvodnje. Takvu integraciju obično prati specijalizacija proizvodnje u velikim serijama koja pruža šansu svim zemljama ponaosob da postaju konkurentne na svetskom tržištu.

Zaključak

Dosadašnji sistem regionalnog razvoja u zemljama Zapadnog Balkana nije bio celovit. Politika podsticaja bržeg razvoja nedovoljno razvijenih područja bila je neefikasna, jer je bila kratkoročna i selektivna. Najčešće se svodila samo na raspodelu sredstava na razvijenim područjima, dok se upotreba tih sredstava nije oslanjala na ekonomske i tržišne kriterijume efikasnog investiranja, koji bi podsticali međuregionalnu mobilnost kapitala. Umesto toga, odluke o investiranju donošene su autarhično, bez dugoročnih tržišnih kretanja što je ograničavalo skladniji regionalni razvoj tih zemalja.

Da bi se ostvario brži ekonomski razvoj zemalja Zapadnog Balkana, polazeći od toga da se razvoj nerazvijenih područja javlja kao kočnica bržem privrednom razvoju, princip ravnomernog teritorijalnog razmeštaja trebalo bi, u narednom periodu, da dobije veći značaj. S tim u vezi, skladniji regionalni razvoj, racionalnije korišćenje prirodnih i drugih resursa i podizanje ukupnog nivoa životnog standarda stanovništva, treba da budu osnovni strateški ciljevi svake zemlje na prostoru Zapadnog Balkana.

Literatura

- [1] EBRD Transition Report 2006.
- [2] Rosić I., Marković S., *Aktuelni problemi privrednog razvoja*, Beograd.
- [3] Rosić I., (2003) *Rast, strukturne promene i funkcionisanje privrede*, Kraljevo, Komino trade
- [4] Mihajlović K., (1971) *Ekonomska stvarnost Jugoslavije*, Aktuelne teme, Beograd, Ekonomika
- [5] *Program razvoja turizma opštine Vrnjačka Banja*, RZR, Beograd, 2004
- [6] Devetaković S., (2003) *Ekonomska regionalizacija Srbije, Regionalni razvoj i demografski tokovi balkanskih zemalja*, Niš
- [7] *Strategija regionalnog razvoja Srbije*, monografija u redakciji prof. dr Ilije Rosića, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, 2004.
- [8] *Studija*, Government of the Future, OECD/PUMA, 2000.
- [9] Zbornik radova Regionalni razvoj i demografski tokovi balkanskih zemalja, međunarodni naučni skup, Niš, 2005.

⁴ Isto, str. 167